

Magyar színészet Nagyenyeden 1828-ban.

A Bethlen-kollégium könyvtárában eddig még senkitől figyelemre nem méltatva lappangott egy kézirat, mely az 1828-ban és 1829-ben Nagyenyeden előadott színdarabokról számol be. Az ismeretlen író részletesen leírja az előadott darabok tartalmát, megemlíti a színészeket, közben-közben kifejezi tetszését és kiemeli az egyes darabok sikerét. Igaz ugyan, hogy az irodalomtörténetet csak jelentéktelen részletadatokkal gazdagíthatja ez a kézirat emlék, magyar művelődéstörténeli szempontból mégis elég érdekes, mert az erdélyi vidéki színészet életére vet fényt.

A nagyenyedi színészet sorsa ebben az időben a kolozsvári színházzal állt szoros kapcsolatban, így ez a feljegyzés is tulajdonképen a kolozsvári magyar színészet történetét egészíti ki.

Tudjuk, hogy a Bethlen-kollégium révén Nagyenyed ekkor már jelentős színészeti multra tekinthetett vissza. Már a XVII. század végéről van feljegyzésünk Bethlen-kollégiumi színelőadásról, valószínű azonban, hogy hasonló iskolai színelőadásokat előbb is tartottak és később is folytatták azokat. Így kedvelhette meg az enyedi diákság, de maga a közönség is a színészetet. Ennek eredménye lehetett 1791-ben a *Nagyenyedi Theátrális Társaság*, egy évvel később pedig a részben enyedi diákokból megszerveződött kolozsvári magyarszínházi társulat.

A kolozsvári színészet első színészei között az enyedi diákokat is ott látjuk. Mivel darabokat is vittek magukkal, nyilvánvaló, hogy már azelőtt is foglalkoztak színjátszással. Különben nem is ment volna Fejér János épen Enyedre tagokért. Azt nem tudjuk, hogy a következő évtizedekben volt-e Nagyenyeden színészet. Az bizonyos azonban, hogy a felújuló magyar műveltség védelme és terjesztése meleg támogatókat kapott az enyedi tanárokból, és ez nem maradhatott hatás nélkül a város közönségére sem.

A kolozsvári színházi társulat időközben sok nélkülözésen ment keresztül. Színészei nem egyszer szétszéledtek vagy vidéki körutakra mentek. A nagyenyedi színészet életét is ilyen korszakokhoz kell kapcsolnunk. Kolozsvárt csak a tél folyamán látott állandó közönséget a színház, amikor a városban tartózkodtak a mágnás-, birtokos családok. Ezért mentek a színészek nyáron és ősszel gyakran más városokba, így 1825. nyarán Enyedre.¹ A következő években még inkább kénytelenek voltak a kolozsvári színészek vidéki városokba látogatni. Dérymétől tudjuk ugyanis, hogy a társulat 1827-ben homladozni kezdett. Ebben az évben Miskolcra, majd Kassára látogatott Udvarhelyi társulata, 1828-ban pedig Erdély vidéki városaiban játszott. 1828. májusától a színházat Székely Józsefnek, október 1-től pedig Udvarhelyi Miklósnak adják bérbe. Erre az időre esik az enyedi színészetéről szóló feljegyzésünk.

¹ Ferenczi Zoltán: *A kolozsvári színészet és színház története*, 1897. 309. 1.

Az enyedi színtársulat csakugyan a bomladozó kolozsvári társulathól került ki; ezt könnyű megállapítani a színészek névsorából. A kézirat szerint a következő színészek játszottak Nagyenyeden: Kemény, K.-szegi, Székely, Székelyné, Megyeri, Megyeriné, László, Láng, Lángné, Telepi, Telepiné, Barta, Bartáné, Párthényi, N. Mária, Rätz, Váradi, Rajtuk kívül 1829-ben még a következők játszottak: Czélesztin, Harmath, Minovits, Sz. Zsuzsanna, Szatmári, Váradiné. A keresztnevek hiánya néha megnehezíti az egyes színészek kilétének pontos meghatározását, mégis legtöbb esetben ráismerhetünk a legkedveltebb kolozsvári színészekre. Székely József neve például már 1803. óta állandóan szerepel Kolozsvárt. Vele egykorú lehetett Kemény János és Láng Adám is. Ugyanebben az időben játszott azonban Erdélyben Láng Adám fia, Láng Lajos, és annak felesége is, így lehet, hogy ők voltak lenn Enyeden. Később (1812 körül) tűnik fel a Rác Sándor, majd 1826 után László József, Kőszeghy Alajos, Párthényi János, Telepi, Váradi Károly, Bartha János neve. Megyeri Károly még csak ekkor bukkan fel, de már is dicsőretekkel halmozzák el. Kétségesebb a N. Mária és Sz. Zsuzsanna kiléte. A korabeli erdélyi színtársulat tagjainak névsorából azonban legnagyobb valószínűséggel a Néb Mária és a Székely Zsuzsanna nevére lehet gyanakodni. Ugyancsak a kolozsvári társulatnak volt kedvelt színésze Pergő Czelesztin, Szatmár József, Váradiné; Harmath Sándor pedig a sugója.

Megállapítható tehát, hogy a bomlásnak indult kolozsvári társulat Erdély vidéki városait fölkereső körútjában látogatott el Enyedre. Így segített rossz anyagi helyzetén is. Valószínűleg évenként visszatért a társulat Enyedre, mivel a beszámolóból az is látszik, hogy az enyediek szívesen jártak színházba és dicsérték a színészetet. A beszámoló több helyt dicséri az előadást, végül ezeket mondja: „Egy átalýában véve mind jól játszottak, legjobban Székelyné, N. Mária, Megyeri, Kemény és László.“ A társulat igazgatója Székely lehetett, mert a színiidény végén „igen szép szókban“ ő búcsúzott el a közönségtől.

Lássuk most már, mit mond a kézirat magukról a darabokról, milyen volt a társulat műsora. A kézirat a következő címmel kezdődik: *Némely Théátrumi Daraboknak, mellyeket imútt-amútt hallottam v. láttam és olvastam Rövid Foglalattyok. 1828 ja 7 bris.* Maga a füzet 60 számozatlan oldalon tartalmazza a darabok leírását a szereposztással együtt. Az író igyekezett mindig pontosan lejegyezni a darabok címét, valamint azt, hogy mikor adták elő a darabot Nagyenyeden. E szerint csakis a Nagyenyeden látott előadásokat jegyezte fel. Amikor betelt a füzete, vagy nem folytatta a feljegyzéseket, vagy pedig azok elvesztek.

1828-ban a következő darabokat adta elő a társulat: „7-be első napján N. Enyeden adták elő ezen igazán szép Historiai Drámát 5 Felvonásban: *Hunyadi László*, a darabot írta egy Léány“. Ezután következik a szereposztás. Szept. 2-án a *II. Fridrich útazása titkon* c. erkölcsi vígjátékot adták 4 felvonásban. Az előadás a városházán volt. Szept. 3-án *A Kulm-hegyi-haramiák* c. új történelmi történetet adják 4 felvonásban, szept. 4-én *A testvérek ellenkezése* c. erkölcsi érzékeny játékot 5 felvonásban, szept. 6-án *Egy borzasztó éjtszaka a Palatzi kastélyban* c. történelmi drámát 3 fel-

vonásban, szept. 7-én *A travestált Don Iuan vagy a pokolbéli vendég* c. mulatságos játékot 3 felvonásban, szept. 8-án *A szebeni erdő* c. hazai történetet 4 felvonásban, írta Veienturn Johanna, szept. 9-én *A vén Dorottya szerelme* c. vígjátékot 3 felvonásban, szept. 11-én a *Báthori Mária* c. nemzeti drámát 5 felvonásban, szept. 14-én Kotzebue vígjátékát, *A sokat tudót*, 5 felvonásban, szept. 16-án *Corvinus Matyás vagy a Hévség győzedelme* c. történelmi nemzeti vitézi játékot 5 felvonásban, szept. 18-án Schillernek *Moor Károly vagy a Tolvajok* c. 5 felvonásos szomorújátékát, fordította Bartsay László, szept. 19-én *A pardutz és a kutya* c. franciából fordított víg romános játékot 3 felvonásban énekekkel, szept. 20-án *A templariusok 1313-ban* c. történelmi nagy szomorújátékot 5 felvonásban, szept. 21-én *A kronsteini viadal vagy a három esmértető jelek* c. vígjátékot 5 felvonásban, szept. 22-én „az új főispány tiszteletére“ Kisfaludy Károly drámáját, a *Kemény Simon*-t, szept. 23-án *Koponyai vagy az agyvelő organumai* c. vígjátékot 3 felvonásban, szept. 24-én *A szilaj ifjú* c. vígjátékot, szept. 27-én A. Wogel két szakaszos új nagy drámáját, *Az első szülöttség*-et, szept. 28-án Kotzebue vígjátékát, *Az anglus portékák*-at. „Ezt követte egy nagy Decoratios Bibliái Plastico Mechanicai-Néma ábrázolat két felvonásban — *Ádám és Éva vagy a Paradízsomi Kígyó*“. Szept. 29-én Kotzebue *Intermettzo vagy a Falusi úrfi legelőször a fővárosban* c. vígjátékát, szept. 30-án Shakespeare szomorújátékát, a *Hamlet*-et, szept. 1-én (!) *A tűz próbája s a férfiúi szeretet és aszszonyi hívség* c. Kotzebue-vígjátékot adták. „Ezt követte *Sodoma*. Új nagy decoratios néma ábrázolat három szakaszban“. Okt. 2-án volt az utolsó előadás, *Botskay István vagy a tántoríthatatlan magyar*, vitézi érzékeny játék 5 felvonásban. 1829 szept. 9-ére tért vissza ismét a színtársulat s ekkor *Az emberggyűlölés és megbánás* c. Kotzebue-darabot adta. Szept. 12-én „sok szép darabokból“ összeállított quodlibetet játszanak és egy magyar táncal fejezik be az előadást. Szept. 19-én *Odioso vagy a kis ördög* c. nézőjátékot adják. Az utolsó bejegyzés *Gróf Beniovszky vagy a Kamtsatkai összeesküvés*-ről, Kotzebue darabjáról szól, de nincsen mellette keltezés. A feljegyzések itt megszakadnak. Így nem tudjuk, hogy 1829. szeptemberében meddig maradtak Enyeden a színészek.

1828-ban tehát több mint egy hónapig volt Enyeden a színtársulat és ezalatt 24 darabot játszott. A társulatnak minden este új darabot kellett előadnia; ezt — tekintetbe véve, hogy nagyobb részük komoly dráma volt, — nagy teljesítménynek kell tekintenünk. Az enyedi közönség színészetpártolását viszont mutatja az, hogy egy hónapig el tudta tartani a színészeket. Itt már nem a főúri pártfogóknak, hanem a magyar kisvárosi polgárságnak és a vármegyei nemességnek színészetkedvelése nyilvánul meg. A színház anyagi eredményéről is van beszámoló: „Minden játékban az első hely 40, a második 20 kr. volt, a személyre adott darabokban pedig 50 és 25 kr. Kaptak mindössze Enyeden 2.096 forintot.“

Az előadott darabokról könnyű megállapítani, hogy legnagyobb részüket előzőleg már játszották Kolozsvárt. Ferenczi Zoltán idézett munkájában felsorolja a Kolozsvárt játszott darabokat pontos címükkel és szerzőjükkel együtt. Az Enyeden játszott darabok közül csak a *II. Fridrich utazása titkon*, *A travestált Don Iuan*, *A vén Dorottya szerelme*, *A pardutz és*

a *kutya* és *A szilaj ifjú* c. darabok nincsenek meg Ferenczinél. Az előadásokból kitűnik, hogy a legnépszerűbb színpadi szerző, Kotzebue, kilenc darabját adták elő Enyeden. Ezeket a darabokat először már Kolozsvárt is játszották, legtöbbször (12-szer) *A templáriusok*-at. A leginkább németből fordított vagy átalakított történelmi vagy kalandos drámák, érzékeny játékok és részben már népies alakokat szerepeltető vígjátékok közül kiemelkedik a *Hamlet* és a Schiller *Haramiái*. Ezek és a magyar darabok jelzik leginkább a társulat irodalmi és magyar nemzeti törekvéseit. Magyar darabokhoz még alig tudott hozzájutni a színtársulat, de jellemző, hogy épen a főispán beiktatásakor adta elő Kisfaludy Károly *Kemény Simon* c. darabját. Magyar darab volt még a *Hunyadi László*. Ezen a címen két darab is szerepel Ferenczinél, csak egyiknek a szerzője ismeretes: Lákos János. Valószínűleg mindkét darab németből való átdolgozás, megmagyarosítás. Nem szerepel Ferenczinél a *Corvinus Mátyás* c. nemzeti dráma, amely Mátyás királynak Nagy István moldvai vajda ellen viselt hadjárataról szól. Pesten és Kolozsvárt is többször adták a *Báthori Mária* c. nemzeti drámát, amelyet Dugonics után Rehák Anna írt.

Érdekes még megjegyeznünk, hogy a *Kulmhegyi haramiák*, *Egy botzasztó éjtszaka*, *A tűz próbája* és a *Botskay István* című darabokat előbb mutatták be Enyeden, mint Kolozsvárt, ahol később kezdődött a színiidény, ezért ezeket a darabokat ott csak 1828—29. telén, illetőleg tavaszán adták elő.

A drámákon kívül „néma ábrázolatokat“, táncokat és énekeket is mutattak be. Valószínűleg így akartak látványosabb, mutatósabb előadásokat nyújtani. A magyar színészet kezdetleges technikai fogásaira és a korabeli közönség ízlésére jellemzők ezek a kevésbé ismert műsorszámok, ezért érdemesnek tartjuk őket részletesebben ismertetni. Két ízben mutatott be bibliai jeleneteket a színház. 1828 szept. 28-án az *Ádám és Éva* c. „plastico mechanikai néma ábrázolatot“ adták elő. Erről így ír a feljegyzés: „Ebben ábrázoltatott a két első embernek Paraditsomban való mulatások, a kígyó ravaszsága, mint csúsz elé, felmász a fára, almát szakaszt le, kettőt elejt, a mással kínálja Évát, ki azt elfogadván, Ádámot kínálja abból; hirtelen szélvész és nehéz idő léssen, a fát a menkő megüti. Azután az Angyal áltai tüzes karddal kiűzöttetnek a kertből, ennek ábrázoltatása a természetet a lehetőségig való követéssel Plastico Mechanikai Maschinériák által adatott elő, az utolsó részét fényes görögtűz díszesítette. Sokan voltak ezen játékban és szerették az enyedik.“

Hasonló jellegű látványos jelenet volt az okt. 1-i előadást követő *Sodoma* c. „néma ábrázolat“. „Melyben megjelenván az angyal a levegőben, Lothnak parantsolatot ad, hogy a várost hadja el, Loth engedelmeskedik. A város szépen ábrázoltatik, a hold szépen jön és sűt, a hold eltűnik, terhes felhők jönnek elé, kénköves tüzes esső léssen, a város lángba borul. Loth felesége visszanezve, sóbálványra léssen. 3 menykő tsapásra részenként öszve omlik a város, düllyedékei elsüllyednek. Fekete víz keritti a város helyét. Végre Loth hálát adván a megszabadulásért, egy fényes görögtűz bérekeszti az egészszet — ez szép is volt igazán.“ A fényhatások kihasználására és a közönség elkápráztatására való érdekes kísérletnek kell tekin-

tenünk ezt a két némajelenetet. Az enyedi közönséget, úgy látszik, ezzel hódította meg leginkább a színtársulat.

A műsört néha táncok is színesítették. Az 1828. okt. 2-i, utolsó előadás végén ezt olvashatjuk: „Ezen játékot megelőzte a Paraszt vőlegény szép Magyar tántza mindeneknek meglelégedésekre.“ A következő év szept. 12-én egy quodlibetet játszanak és azt így fejezik be: „Itt tsak egy Magyar tántz volt, mellyet 1825-ben Posonban, a Császárné koronáztatásán, eltántzoltak, kéttyszer tántzol négy legény, szép tactusban, későbbre Czelesztin egy Dámával tántzolva, eléjön, s míg ők az areán tántzolnak, addig a többiek állanak, egyszer ez a pár ismét eltűnik és a 4. végzi be szépen a tántzot. Ez a darab is szép; jól is eljátszodták.“ A magyar dráma kialakulásának kezdetén a tánc útján így kezdenek a magyaros és népi alakok már behatolni a színpadra. A magyaros nemzeti és a népies ízlés jelentkezése jeleinek kell felfognunk ezeket a magyar táncokat és a paraszt mellékalakok szerepeltetését. A közönség érdeklődése ebben a korban már a magyaros színezetű és népi élet felé fordul, ezt igyekeznek a színház is kielégíteni.

Erdemes még megemlíteni az ismeretlen írónak egypár darabra és a színészekre vonatkozó megjegyzését. Ezek szintén a közönség tetszésére világítanak rá. A *Báthori Mária* előadásához ezt a megjegyzést fűzi az író: „Egy szóval szép és fontos darab, jól is elé tudták adni.“ Tetszett a *Kotzebue A sokat tudó* c. vígjátéka is: „Ezen játékban erőssen sok szép mondások vannak.“ A *parducz és a kutya* előadásáról így ír: „Elég néző volt ekkor.“ Még inkább tetszett *A templariusok*: „szépen adták elő, sokan is voltak.“ Dícséri a *Koponyai* előadását is: „Az egész játék szép s jól is adták elő“. Az *első szülöttség* c. történeti dráma is nagy hatást keltett. A színészek közül Megyeri kap külön dícséretet: „itt Dániel (Megyeri) legjobb volt, a játék egy a legszebbek között.“ Az *embergyűlölés*-ben Bartha tűnt ki leginkább, aki a tisztartó szerepét adta. „Ebben a játékban jól jádzik a Tisztartó, jól imitálván az udvari dolgokat — a Fraj pedig átkozott finnyás, még elsőbbséget pretendált volna, mint Müllerné, akit motskolt.“

Ezek az ismeretlen írónak személyes megjegyzései a darabokról. Keveset tudunk meg belőlük a mult század elejének magyar színészetéről, de kiegészítésképen felhasználhatók a kolozsvári színészet történetéhez. Az erdélyi vidéki városok jelentőségét vehetjük észre a magyar színészet szempontjából. A kolozsvári színtársulat fennmaradásához fontosak voltak ezek a kirándulások. Kolozsvárt ugyanezeket a darabokat adták nagyobb sikerrel. A romantikus, kalandos és érzékeny történeti drámáktól, vígjátékoktól most fordul át az érdeklődés és magyaros és népies színezetű darabokhoz.

Vita Zsigmond.